

„Ezek a gyermekek még csak nem is képzelhetik el magukat bárminek az életben. S ebben fantáziájuknak nem a képességeik szabnak határt.” /Mester Zsuzsa /

Családi és iskolai szocializáció eltérő vonásai a roma gyermekek életében

/ Mire szocializál a többségi iskola, és mire a kisebbségi, tradicionális cigány család, közösség? /

Szabóné Kármán Judit
Simmelweis Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar
Családgondozási Módszertani Tanszék

Munkája során minden védőnő – akár a városi „dzsumbujokat” járva, akár lakótelepi körzetben, akár falusi cigánysoron, akár „hagyományos” cigánytelepen dolgozva, de iskolai munkája következtében mindenképp - gondoz cigány családokat, kapcsolatba kerül cigány gyermekekkel s azok szüleivel, rokonaival.

Fontos, hogy a velük való sikeres munka érdekében minél jobban megismerjük szokásaikat, értékrendjüket, gondolatvilágukat.

Ma Magyarországon megközelítőleg 5- 600 000 cigány ember él, ők alkotják a legnagyobb kisebbséget. A társadalom előítéletessége velük szemben a legerősebb, s a cigányság is előítéletes a „gádzsókkal” szemben. Úgy tűnik, egyedül a védőnő az a személy, aki munkája, empátiája révén a többség és a kisebbség között kultúra-és értékközvetítő tud lenni. Ez így volt a múltban, s minden valószínűség szerint így lesz a jövőben is.

Ma már nem kérdés egy felelősen, értelmesen gondolkodó társadalomban, hogy bármely kisebbség asszimilációra készítése, kényszerítése járhatatlan út. Ezek a törekvések, bárhol is

fordulnak elő a világban, visszaütnek, óriási károkat okozva mind a kisebbségnek, mind a többségi társadalomnak. / identitászavarok, devianciák stb. /

A kisebbségek védelmét nemzetközi jogok is szabályozzák, többek között az ENSZ Közgyűlésén 1992. december 18-án elfogadott *Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól*, *Az Emberi Jogok Európai Egyezménye*, valamint a *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája*, amit 1992-ben aláírt Magyarország is.

A jogi szabályozás mellett szükség van a másság elfogadására, az előítélet, a diszkrimináció megszűnésére, az eltérő kultúrák közeledésére is.

A cigányság felemelkedésében döntő szerepet játszik az iskolázottság, aminek következtében megnő a továbbtanulás lehetősége, s a munkaerőpiacon is kedvezőbb helyzetbe kerülhetnek.

Ma a magyarországi cigányok 19 – 70 év közötti népességének 90 – 95%-a analfabéta, vagy fél analfabéta. A ma iskolába járó cigány gyermekek szüleinek kb. 95%-a analfabéta. Az utóbbi évtizedekben jelentős fejlődés történt a cigány gyermekek beiskolázásában, oktatásában.

Az ötvenes években a cigány gyermekek 12%-a jutott felső tagozatba, 70-es években már 31%-uk, 80-as években közel 40%-uk végezte el az általános iskolát, ma több mint a felük. Még ma is nagy a lemorzsolódás, a cigány gyermekek 40%-a nem végzi el a nyolc általánost, s az is előfordul, hogy a tehetséges cigány fiút, lányt a pedagógus rábeszélése ellenére sem engedik továbbtanulni középiskolában a szülei.

A cigány gyermekek iskolai kudarcainak hátterében sok tényező szerepel, melyek között kiemelkedő ok az eltérő szocializáció a család és az iskola, azaz a kisebbségi szokások és a többségi elvárások között.

Munkámban összehasonlítani kívánom a hagyományos, tradicionális cigány családokban folyó szocializációs folyamatokat, jellemző vonásokat a többségi társadalom által megkívánt, s az iskolai nevelés során egyértelműen kifejezésre jutó szocializációs elvárásokkal, folyamatokkal.

A Nemzeti Alaptanterven belül a cigány oktatáspolitikai keretterve előírásaival és ajánlásaival várhatóan javítja a cigányság helyzetét az oktatásügyben, ám emellett más utakat is kell keresni, gyökereket feltárni a jobb megértés, együttműködés érdekében.

Az empátia növelésének, a másság elfogadtatásának kiváló segítői lehetnek a kulturális antropológiai és szociológiai kutatások eredményei, jelen esetben a roma családokon belüli szocializációs folyamatok feltárása, megismerése.

A **szocializáció** az a folyamat, melynek során egy gyermek elsajátítja azokat a képességeket, viselkedési módokat, melyeket számára a környezet előír, amit tőle elvárnak, s ami lehetővé teszi, hogy későbbi élete során – némi változásokkal együtt – jól érezze magát, sikeres, boldog, megelégedett, kiegyensúlyozott emberré váljon. A szocializáció a személyiségfejlődés egyik fontos alappillére is. Egy ember életén belül a szocializáció elkezdődik a születéssel, s folyamatosan tart az élet befejeződéséig.

Legelső és legfontosabb színtere a család, majd az óvoda, iskola, a munkahely, de szocializál bizonyos értelemben a közvetlen és a tágabb környezet is.

Egy közösség tagjait a kultúra köti össze egymással, melynek elemeit nemzedékek tagjai adják át egymásnak. Ebből következően a szocializációs folyamatnak két eredménye van:

- A közösség szintjén azt eredményezi, hogy a közösség túléli az egyes embert, sőt megőrzi a közösen szerzett tudást, s ezzel lehetővé teszi a kultúra fejlesztését a következő generációknak.
- Az egyén szintjén viszont az következik, hogy az egyén beilleszkedik a közösségbe, s miközben beilleszkedik, kialakul a személyisége.

A szocializáció a szociális tanulás során valósul meg.

A régi korok társadalmában az egyén szocializációja többnyire egy – két közösségben történt. Ahogy azonban életünk komplexebbé vált, úgy változott a szociális tanulás is – ma már nem elegendő egyetlen közösség tagjává válni, hanem igen sok, egymástól gyakran eltérő közösségbe kell beilleszkedni. Az ember az egyénivé válása útján számos kultúrát, szubkultúrát, kulturális konfigurációt sajátít el.

A szociális tanulás kiterjed az ember teljes életútjára, már méhen belül „alkalmazkodnia” kell a magzatnak az anya terhességi szokásaihoz, amit egy adott közösség írott és íratlan szabályai, szokásai erősen meghatároznak. Későbbi élete során folyamatos feladata az életkorának, élethelyzetének megfelelő magatartás, norma elsajátítása. / család, óvoda, iskola, munkahely, párkapcsolat, saját család... halál /

Egy társadalmon belül a szocializáció iránya, menete, az elvárt viselkedési, magatartási normák, a szokások többnyire a többségi, középosztálybeli réteg igényeihez igazodik. Ez szabja meg és mutatja az utat, amelyhez a társadalom különböző, kisebb-nagyobb közösségeinek igazodnia kell. Az ettől, azaz a többség által elfogadott normáktól eltérőket sorolja egy társadalom a deviancia kategóriájába, s szankcionálja azokat.

/A deviancia megítélése koronként és kultúránként változik, pl. kannibalizmus, gyermekkivételek, gyermekáldozatok. /

Témám szempontjából fontos kérdés, hogy mi történik, ha a szociális tanulás nem egyezik egy adott közösségben a többségi társadalom szocializációs törekvéseivel?

Kulturális antropológiai kutatások azt bizonyítják, hogy ameddig a kisebbség nem lépi át a kisebbség – többség határt, illetve a többség nem lépi át a többség – kisebbség határt, addig békében megfér egymás mellett a kétféle szociális tanulás. Mai világunkban azonban már lehetetlen e határt fenntartani, s ebből gyakran megoldhatatlannak tűnő konfliktusok keletkeznek.

A szociális tanulás – akár többségi, akár kisebbségi közösséghez tartozik az egyén -, ritkán harmonikus folyamat. Válságokon, fejlődési lépcsőkön vezet az út, s ha sikeresen túljut ezeken az ember, akkor fejlődik egészségesen a személyisége.

Az egyénfejlődés súlyos kríziseken keresztül játszódik, melyek közül kiemelkedik az identitásválság s az integritásválság.

Az előbbi alapkérdése a „ki vagyok én?” s a serdülőkor jellemző viharainak egy részét ez okozza, megoldásának időszaka: 16-30 év.

Az integritásválság a 45-60 életszakasz kérdése, felismerése: „valahol utat tévesztettem „, s már nincs módom, időm helyrehozni.

Az identitásválság kialakulásában, folyamatában némileg eltérő a többségi, illetve a kisebbségi társadalom serdülőinek „ sorsa”. Amíg a többségi társadalomhoz tartozó serdülő bizonyos idő elteltével túljut a krízisen, megtalálja helyét a társadalomban, integrálódik, addig a kisebbséghez tartozó fiatal továbbra is küszködik a saját identitásával: Ki vagyok? Miért épp ez vagyok? Honnan származom? Miért nem fogad be a többségi társadalom? stb.

Az elhúzódó krízis egyrészt szorongáshoz, frusztrációhoz vezet, másrészt pedig egy állandó készenléti állapotot eredményez az egyén / és az adott kisebbség / életében. Következménye

lehet erős előítélet a többségi társadalommal szemben, valamint saját kisebbségi identitásukat védő, erősítő attitűdök, magatartásformák. E krízis feloldási lehetőségeiről még szó lesz.

Az előbbiek fényében szeretném összehasonlítani a hazai cigány kisebbségi családokban történő szociális tanulási folyamatot az iskolákban ma megkövetelt szociális tanulási mintával.¹

A cigány gyermekek szocializációja a családban

Mindenekelőtt fontos kiemelni, hogy a továbbiakban ismertetett szokások, jellemvonások a hagyományos, tradícióit őrző cigány családok jellemzői, és általánosságban igazak.

Az első, ami legszembetűnőbb a cigány gyermekekkel kapcsolatban, a mély, igen bensőséges anya-gyermek közötti, éjjel-nappal fennálló kapcsolat, ami megnyilvánul abban, hogy soha nem hagyják magára gyermeküket az anyák, még házalásnál is magukkal viszik, éjjel maguk mellett fektetik.

Az anya nem tagadja meg gyermekétől a mellét, bármikor és bárhol megszojtatja, amikor a kicsi igényli. / Étkezési idő betartása lehetetlen. / Elfogadhatatlan számukra, hogy a gyermeket sírni hagyják! Azonnal megszojtatják, vagy más módon megvigasztalják. A gázdzókat / nem cigányokat / el is ítélik azért, mert magukra hagyják, ill. nem vidítják fel síró gyermeküket.

A cigány családokban az étkezési, alvási rend nem működik szabályozottan. Akkor esznek, alszanak, pihennek, amikor jól esik valamelyiküknek.

A gyermekek nevelésére leginkább a teljesen megengedő kifejezés a jellemző. Nem korlátozzák, nem fenyegetik, s csak ritkán büntetik őket. A cigány szülők elkerülik azt, hogy elnyomják, elfojtsák gyermekeik ösztöneit. Náluk a „gyermek az úr”, hangoztatják. A gázdzók alacsony gyermekszámát önzésnek tekintik, úgy érzik, nem szeretik igazán gyermekeiket.

A cigány szülők nem hangoztatnak nevelési elveket, hanem a közösség - amelyben a család él - által eléjük élt normák lesznek útmutatók a felnövekedés során.

Jellemző norma a felnőttek, idősek tisztelete.

Az odaadás alapelv; azaz a maga tulajdonát feltétel nélkül megosztani a másikkal, a testvérrrel, s az a bizalom, hogyha ő rászorul, valaki biztos kisegíti.

A férfiak és az asszonyok közötti kölcsönös szégyenérzet, s az ezzel együtt járó szexuális visszafogottság. A hagyományos közösségben a férfiak és a nők csoportja jellegzetesen elkülönül; külön beszélgetnek, szórakoznak, dolgoznak.

A cigány közösségekben - ami sok család egy területen való letelepedését jelenti -, az élet nagy része a külső, közös térben zajlik. A gyermekeket soha nem tartják vissza, állandó mozgásban vannak a külső és a belső tér / ház, lakás / között, s a közösség minden tagja szemmel tartja őket. A lakócsoporthatárain belül a kisgyermek teljes szabadságot élvez, bárhova bemehet, ki-be járkálhat. Mozgási autonómiája érintetlen.

Esti lefekvésüket nem korlátozzák, gyakran késő este még a többiekkel TV-t néz.

A nagycsaládot szoros rokoni kapcsolatok fűzik össze, mely szolidáris érzelmi, anyagi, egyéni problémák, nehézségek esetén is.

---

¹ Forrásmunkák: Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: Tradicionális családi nevelés és iskolai magatartás egy innovatív cigány közösségben Romológia – Campus, Pécs 2000.
Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa szerk: Prónai Csaba Új Mandátum Budapest 2000.

A cigány családok lakóháza általában kicsi / kivéve a módosabb zenész, műgyűjtő családoké /. A szűkös együttélésből fakadó feszültségeket a külső tér, a szabadban töltött családi élet tompítja.

A cigány közösségen belül a serdülő fiúgyermek szinte teljes jogú felnőttként van számon tartva. Szórakozásban, beszélgetésben, gyakran bizonyos munkákban a felnőtt férfiak között van a helye.

A családok rendkívüli értéke a lány, s különösen a lány érintetlensége. Amennyiben ezt a lány „elveszíti” férjhezmenetele előtt, az nagy szégyen a családra, sőt az egész rokonságra, s társadalmi rangjuk a közösségen belül leértékelődik. Épp ezért minden eszközzel védik lányukat. Lányok egyedül semmi esetben nem járhatnak, csak kettesben, vagy csoportosan. Igen gyakran korai házasságkötéssel zárják ki a szüzesség idő előtti elvesztésének lehetőségét, azaz 14-15 éves korban férjhez adják lányukat. Másik lehetőség, hogy a veszélyeztetett korba kerülő lányokat magántanulóvá nyilvánítatják a szülők, vagy egyszerűen befejezik a tanulást, lemorzsolódnak.

A cigány gyermekek szocializációjában nagy szerepe van a rokonságnak, a nagy családnak, a tágabb környezetnek. A kamaszkori nehézségeket- melyek a megengedő nevelés következtében kevésbé viharosak, mint a többségi családokban / egyes szerzők azt feltételezik, hogy a cigány gyermekek életéből kimarad a klasszikus serdülőkor, elnyúlik a gyermekkor, és ismeretlen a szeparációs szorongás /, az egész csoport kezeli, a gyermek korán tudatára ébred annak, hogy a csoportjától függ, ezért igyekeznek a normákat követni. Amennyiben ettől eltér, a csoport kivetíti magából, ezzel érzelmi és anyagi bizonytalanságba kerül.

Összefoglalva a hagyományos cigány közösségen, családon belüli szocializáció jellegzetességei:

- nagyfokú mozgásszabadság, függetlenség
- bizonyos mértékű cselekvési szabadság
- mindenféle tiltás, büntetés, parancs hiánya
- a vágyak, elképzelések viszonylag gyors kielégítése → a késleltetés elfogadásának hiánya
- odaadó, testvéri magatartás
- az idősek tisztelete
- a csoport normáinak betartása
- kifejezett szemérem a nemek között
- erős érzelmi kötődés a csoporthoz
- a serdülő fiúkat, lányokat kiemelt bánásmód, figyelem illeti meg

Ezzel a maximálisan meleg, megengedő, elfogadó szocializációval szemben a mai magyar iskolák túlnyomó többsége egészen más szocializációt, elsősorban az un. poroszos oktatási-nevelési stílust alkalmazza. Ennek a szocializációs tanulási folyamatnak más a célja - sokszor ellentétes a tradicionális cigány család céljaival-, s igen más a megvalósítás, a folyamat maga. Azt kell mondanunk, hogy másra, és másképp szocializál a többségi iskola.

A többségi iskolában megvalósuló szocializáció célja és a hozzá vezető út

Az iskolai szocializáció egyik fő feladata a családban elkezdett személyiségfejlesztés további folytatása, valamint megtanítani a gyermeket az őt körülvevő társadalom kultúrájára, értékeire, normáira.

A szocializáció folyamata az iskolában egy alá-fölérendeltségi viszonyban / pedagógus-diák / valósul meg, aminek elemei, a számonkérés, tiltás, parancs, követelés.

Az iskola komoly fegyelmet, idő és rend betartását, a szükségletek, vágyak kielégítésének késleltetését követeli meg diákjaitól.

A mai iskolai követelmények teljesítéséhez nélkülözhetetlen, hogy a szülő minden nap foglalkozzon, gyakoroljon, tanuljon otthon gyermekével az első három évben legalább. A későbbiekben is szükséges a tananyag elmagyarázása, kikérdezése, megbeszélése. A pedagógus és a diák munkáját segíti a témához kapcsolódó anyagok gyűjtése, amiben szintén a szülőknek van szerepe.

A serdülőkorba jutó iskolás gyermekek a pedagógusok számára kihívást jelentenek, általában tekintélyelvű hozzáállással kezelik őket.

Az iskolai oktató- nevelőmunkát az iskolai rendtartás szabályozza, aminek a megszegése szankcionálást, büntetést von maga után.

A kétféle szocializáció különbsége az előzőek alapján jól látható.

A meleg, túlságosan megengedő, teljes mozgásszabadságban felnövekedő, tiltással, szigorú büntetéssel, szankcionálással eddigi életében alig találkozó, parancsokon működő rendszert nem ismerő, idő-és rend előírásokat betartani nehezen tudó, vágyai, szükségletei késleltetésére kényszerített cigány gyermek nagyon-nagyon keservesen tud beilleszkedni egy iskolai követelményrendszerbe.

Hozzájárul még ehhez a serdülőkorú cigány fiúk és lányok sajátos helyzete, amit az iskola nem ismer, s ezért a többségi módon kezeli őket. Hozzájárul a cigányság félelme és előítéletessége a gádzsokkal szemben, s hozzájárul az is, hogy a cigány gyermekek szüleinek többsége analfabéta, vagy félanalfabéta / lsd. előbbieken /, akik számára az iskolai teljesítmény gyakran nem jelent nagy értéket, emiatt kevésbé motiválják gyermekeiket a tanulásra, segíteni pedig egyáltalán nem tudnak nekik.

Összegzés

Az eltérő szocializációból fakadó nehézségek gyakran okai – bár nem egyedüli okai – a cigány gyermekek iskolai sikertelenségének, kudarcainak.

E kudarc megelőzésében elsődleges feladat a cigány gyermekek korai, rendszeres, folyamatos foglalkoztatása, fejlesztése, nevelése.

Fontos a cigány szülők megnyerése, bevonása az óvodai, iskolai munkába, hogy félelmeik, előítéleteik csökkenjenek, hogy együttműködő partnerek legyenek a gyermekek oktatásában, nevelésében.

Kívánatos a cigány családokkal bármilyen szinten, formában, eltérő szakterületeken dolgozó szakemberek romológia ismereteinek kialakítása, korrigálása, bővítése.

Nélkülözhetetlen a cigányság identitástudatának támogatása / nyelvtanulás, írásbeliség, hagyományörzés stb. /

Az alap- közép –és felsőfokú képzésben az előítéletes magatartás kialakulásának megelőzését kell forszírozni. / tréning, önismereti csoport, személyiségfejlesztés /

Fontos a cigányság integrációját szolgáló intézmények létrehozása, anyagi és erkölcsi támogatás biztosítása.

A nyílt és burkolt diszkrimináció és szegregáció következményeinek bemutatása, s mindkettő elutasítása.

A cigányság saját helyének megtalálása és elfogadása a mai magyar társadalomban minden jó szándékú és felelősséggel bíró gádzsónak és cigánynak közös érdeke.

A fenti törekvések megértésének, elfogadtatásának fontos láncszeme a védőnő, aki a többség és a kisebbség határán közvetít értékeket, gondolatokat, s képzettségétől, lehetőségétől függően részt vehet e feladatok bármelyikének megvalósításában.

Irodalom:

- Forray R. Katalin: A kisebbségi oktatáspolitikáról Gypsy Studies, Pécs 2000.
Kozma Tamás: Bevezetés a nevelésszociológiába Nemzeti Tankönyvkiadó 1995.
Romák és oktatás Iskolakultúra Pécs 2001.